

Tämä on rinnakkaistallenne.

Rinnakkaistallenteen sivuasettelut ja typografiset yksityiskohdat *saattavat poiketa* alkuperäisestä julkaisusta.

Julkaisun tekijä(t): Elo, Satu; Kinnunen, Susanna; Rasa, Marjukka; Saarnio, Reetta; Tapio, Tarja

Julkaisun nimi: Eettisiä lähtökohtia ja näkökulmia opinnäytetyön prosessiin ja ohjaukseen

Julkaisuvuosi: 2025

Versio: Julkaistu versio

Lisenssi: CC BY-SA

Käytä viittauksessa alkuperäistä lähdettä:

Elo S., Kinnunen S., Rasa M., Saarnio R. & Tapio T. (2025). Eettisiä lähtökohtia ja näkökulmia opinnäytetyön prosessiin ja ohjaukseen. *Opinnäytetyön menestystarina: opinnäytetyöopas sosiaali- ja terveysalan opiskelijoille ja ohjaajille, (15-23)*. Savonia-ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2025021311820>

2. Eettisiä lähtökohtia ja näkökulmia opinnäytetyön prosessiin ja ohjaukseen

Satu Elo, Susanna Kinnunen, Marjukka Rasa, Reetta Saarnio & Tarja Tapio

Eettisyys opinnäytetyössä tarkoittaa eettisten periaatteiden huomioonottamista ja noudattamista koko opinnäytetyön prosessin ajan, opinnäytetyön aiheen valinnasta opinnäytetyön tulosten tai tuotoksen raportointiin ja julkaisuun asti. Opinnäytetyön eettisyyttä ohjaavat kansallisella tasolla Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) ohjeet: Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa (2012, 2023) ja Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa (2019). Valtaosa ammattikorkeakouluista on sitoutunut edellä mainittuihin ohjeisiin, ja ne ovat osaltaan ohjanneet ARENEN laatiman Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettisten suositusten (2020) sisältöä. ARENEN suositusten tavoitteena on yhtenäistää ammattikorkeakoulujen opinnäytetyöprosessia ja kohentaa opinnäytetöiden laatua sekä edistää hyvää tieteellistä käytäntöä ja ennalta ehkäistä tieteellistä epärehellisyttä (ARENE 2020). Myös lainsäädäntö ohjaa opinnäytetöiden eettisten periaatteiden toteutumista. Keskeisimmin tämä ilmenee henkilötietojen käsittelyssä. Jos opinnäytetyön aineistoissa käsitellään henkilötietoja, tulee niiden käsittelyssä noudattaa EU:n tietosuoja-asetukseen (General Data Protection Regulation, GDPR) (679/2016) liittyviä määräyksiä ja muuta henkilötietojen käsittelyä koskevaa lainsäädäntöä, muun muassa Suomen tietosuojalaki (1050/2018).

Jokaisella ammattikorkeakoululla on lisäksi omat ohjeensa, joiden mukaan opinnäytetyön tekijän tulee toimia. Ammattikorkeakoulun omat ohjeet linjaavat muun muassa voiko tutkimuksellisen opinnäytetyön asetelma olla eettistä ennakoarviointia vaativa. Opinnäytetyön tekijän on tärkeää huomioida tämä jo aihetta valitessaan, sillä jos tutkimusasetelma edellyttäisi eettistä ennakoarviointia, eikä arviointia tehdä, kyseessä voi pahimmillaan olla hyvän tieteellisen käytännön (HTK) loukkaus (TENK 2023). Eettisellä ennakoarvioinnilla tarkoitetaan tutkimussuunnitelman arviointia tieteenalakohtaisten eettisten käytänteiden mukaisesti ja siinä painotetaan tutkimuksesta tai sen tuloksista tutkittavalle mahdollisesti koituvan haitan ennakkointia. Eettisiä ennakoarviointeja tekevät pyynnöstä sekä ihmistieteiden eettiset toimikunnat (ammattikorkeakoulu ja yliopistot) että alueelliset lääketieteelliset eettiset toimikunnat. (TENK 2019.) Tarvittaessa opinnäytetyön tekijä siis hakee eettistä ennakoarviointia toimikunnan ohjeiden mukaisesti yhdessä ohjaajansa kanssa (ARENE 2020). Pääsääntöisesti eettisissä toimikunnissa ohjataan ohjaavaa opettajaa toimimaan tiiviisti hakuprosessissa opiskelijan kanssa.

Opinnäytetyötä ja sen eettistä toteutusta ohjaavat siis yleiset kansallisen tason ohjeet, suositukset ja lainsäädäntö sekä ammattikorkeakoulujen omat sisäiset ohjeet. Näitä päivitetään ja uudistetaan aina tilanteen niin vaatiessa, joten opinnäytetyön tekijän tulee huomioida käyttämiensä ohjeiden ajantasaisuus ja tuoreus.

AIHEEN VALINNAN EETTISET LÄHTÖKOHDAT

Tutkimuseettiset lähtökohdat sekä tietosuoja rajaavat ja ohjaavat opinnäytetyön tekijää jo opinnäytetyön aiheen valinnassa. Opinnäytetyön aiheen tai teeman hahmottuessa on tärkeää pohtia alusta asti sitä, ovatko aihe ja sen teemat sellaisia, joita on lähtökohtaisesti mahdollista lähestyä opinnäytetyön puitteissa. Omaa ideaa opinnäytetyöksi kannattaakin pohtia useista eri näkökulmista. Joskus on myös tilanteita, joissa työelämätahon toivomukset ja työn eettiset, salassapitoon tai tietosuojaan liittyvät lähtökohdat ovat ristiriidassa keskenään. Esimerkkinä voi olla työelämän toive aiheesta, joka liittyy suoraan lasten-

suojelun asiakkaisiin ja heidän perheisiinsä, siten että aineistoa toivotaan kerättävän suoraan asiakkailta. Edellä mainituissa tilanteissa on tärkeää pohtia lähtökohtia yhdessä ohjaajien kanssa.

Esimerkiksi:

- Millaista tietoa tulet tarvitsemaan opinnäytetyöhösi?
- Keneltä ja mistä tulet keräämään aineiston?
- Missä ympäristössä toteutat opinnäytetyön?
- Onko tiedonkeruuta ylipäättänsä mahdollista lähestyä opinnäytetyön aiheen puitteissa?
- Liittykö työelämän toivomaan aiheeseen eettisiä, tietosuojaan tai salassapitoon liittyviä rajoitteita?

Ennen opinnäytetyön suunnitelman laatimista olisi hyvä pohtia alustavasti myös sitä, millainen on hyvä opinnäytetyön toteutustapa omalle aiheellesi. Kaikki aiheet eivät sovellu opinnäytetyön aiheeksi, kuten edellä todettiin. Mikäli aiheen sensitiivisyyden, tutkimusetiikan ja tietosuojan vuoksi haastattelu tai kysely ei ole mahdollista, voi toteuttamistavaksi harkita kirjallisuuskatsausta. Kirjallisuuskatsaus voi olla vaihtoehtona silloin, jos aihe kuuluu sensitiivisiin tutkimuskohteisiin ja siitä on jo olemassa tutkimustietoa.

Tutkimuseettisten suositusten keskeinen tarkoitus on ehkäistä tilanteita, jotka voivat johtaa hyvän tieteellisen käytännön loukkaamistilanteisiin. Eettisesti kestäväällä tutkimuksella on myös laajempi tarkoitus, joka liittyy opinnäytetyön tekijän vastuuseen siitä, ettei hän aiheuta tutkimustyöllään haittaa tai häiriötä tutkittavalle kohteelle. Tämä koskee koko opinnäytetyöprosessia aina opinnäytetyön varhaisesta suunnittelusta julkaisuun ja siitä käytävään keskusteluun.

Erityisesti eettisyys korostuu silloin, kun tutkittava kohde on lähtökohtaisesti haavoittuvassa asemassa ja helposti haavoitettava. Haavoittuva asema voi johtua esimerkiksi elämäntilanteesta, olosuhteista, yhteiskunnallisesta tai yhteisöllisestä asemasta tai voi olla syntymästä asti vallitseva ominaisuus. Näitä ovat esimerkiksi kehitysvammaiset palveluasumisyksikössä ja lastensuojeluasiakkuus. Myös kokonainen yhteisö tai yhteiskunta voi olla haavoittuvassa asemassa esimerkiksi kulttuuristen tai etnisten erityispiirteiden vuoksi. Mikäli opinnäytetyö kohdistuu kansalliseen vähemmistöön, on hyvä huomioida vähemmistökohtaiset eettiset ohjeet. Esimerkiksi saamelaisiin kohdistuvasta tutkimuksesta on omat eettiset ohjeensa (Heikkilä ym. 2024).

Mikäli opinnäytetyön kohteena on haavoittuvassa asemassa olevat yksilöt tai yhteisöt, opinnäytetyötä on arvioitava jo aiheen valintavaiheessa loukkaamisen, haavoittamisen ja häiritsemisen näkökulmista käsin. Usein eettisyys korostuu opinnäytetyöissä, joissa toteutetaan haastattelu tai kysely. Tutkimuseettisten periaatteiden lisäksi opinnäytetyö ei saa olla ristiriidassa hyvän tieteellisen käytännön kanssa, tai loukata sitä.

Tutkimuseettisessä ajattelussa herkkyys viittaa erityiseen haavoittuvuuteen myös tutkimuksen toteuttamisessa. Opinnäytetyö ei voi tuottaa arjesta poikkeavaa henkistä haittaa, eikä se saa syventää jo aikaisemmissa olosuhteissa syntyneitä häiriötä. Esimerkiksi kysymykset, jotka johtavat yksilön, yhteisön tai yhteiskunnan traumaattiseen menneisyyteen tai tapahtumiin ovat edellä mainitulla tavalla haittaa tuottavia tai häiritseviä. Tutkimusmenetelmäkirjallisuudessa näitä kohteita kuvataan usein herkkinä tutkimusaiheina ja –kohteina.

Jos opiskelijalla on ennakoajatus siitä, että tutkimuskohde voi mahdollisesti muodostaa herkästi haavoitettavan kohteen, hän voi pyytää apua ja neuvoja ohjaajalta. Lisäksi opinnäytetyöksi ajateltu aihe voi kiinnostaa opiskelijaa sen koskettavuuden ja omakohtaisuuden vuoksi. Tällöin omat kokemukset ja tunteet voivat sekoittua opinnäytetyön suunnitteluprosessiin, jolloin tutkimuksessa ja opinnäytetöissä oleellinen objektiivinen tarkastelu ja tekijän positio eivät toteudu. Liian henkilökohtaista aihetta ei siis suositella. Sääntönä voisi pitää sitä, että ”älä tutki sitä, mikä sattuu tai tuottaa kipua”. Aiheen hyväksymisen etenee aina yhteisessä keskustelussa ohjaajan kanssa oman korkeakoulun prosessin mukaisesti.

OPINNÄYTETYÖN SUUNNITTELUVAIHEESEEN LIITTYVÄT EETTISET LÄHTÖKOHDAT

Ammattikorkeakouluopinnoissa opinnäytetyö voidaan toteuttaa useammalla eri tavalla esimerkiksi tutkimuksellisenä tai kehittämistyönä sekä kirjallisuuskatsauksena. Opinnäytetyön toteutustapa määrittelee suunnitelman muodon. Suunnitelma vaihe sisältää useita kohtia, joissa opinnäytetyön tekijän tulee huomioida eettisten periaatteiden toteutuminen. Konkreettisesti nämä näkyvät suunnitelman liitteiksi laitettavissa dokumenteissa, joita ovat muun muassa aineistonhallintasuunnitelma, suostumus osallistua tutkimukseen, suostumus mahdollisten henkilötietojen käytöstä opinnäytetyössä, suostumus mahdollisesta aineiston jatkokäytöstä ja tietosuojailmoitus.

Opinnäytetyön aineistonhallintasuunnitelma laaditaan tutkimuksellisten ja kehittämistöinä tehtävien opinnäytetöiden suunnitelmien liitteeksi. Molemmat suunnitelmat kuvaavat opinnäytetyössä käytäviä aineistoja, mutta eri näkökulmista. Opinnäytetyösuunnitelmassa tekijä kuvaa aineiston tieteellisiä taustoja ja toteutuksessa käytettäviä menetelmiä. Aineistonhallintasuunnitelmassa puolestaan kuvataan aineiston käsittelyä ja jatkokäyttöä, tutkimusetiikkaa, tietosuoja ja -turvaa. ARENE on laatinut ohjeen ja valmiin täytettävän pohjan aineistonhallintasuunnitelman tekemistä varten. Niitä voidaan hyödyntää ohjeena sekä AMK- että YAMK-opinnäytetyön aineistonhallintasuunnitelman teossa. Opinnäytetyön tekijän tulee lisäksi myös aina noudattaa oman korkeakoulun sekä opinnäytetyön mahdollisen toimeksiantajan ohjeita ja vaatimuksia. (ARENE 2020.)

Jos opinnäytetyössä kerättävä aineisto sisältää henkilötietoja ja opinnäytetyön tekijä toimii rekisterinpitäjänä, tulee opinnäytetyön tekijän laatia tietosuojailmoitus/-seloste siitä, mitä ja miten henkilötietoja käsitellään ja mikä on käsittelyn peruste. Tällä tarkoitetaan henkilötietojen käsittelyä kaikissa opinnäytetyön vaiheissa eli jo yhteydenotto mahdollisiin osallistujiin voi tuottaa henkilörekisterin. Henkilötietoja ovat kaikki sellaiset tiedot, joiden perusteella henkilö voidaan tunnistaa suoraan tai välillisesti yhdistelemällä eri tietoja henkilöstä. Henkilötietoja ovat esimerkiksi opinnäytetyöhön osallistuvan nimi, kotiosoite, sähköpostiosoite, puhelinnumero, henkilötunnus, kuva ja ääni. (Eronen 2019; Tietosuojavaltuutetun toimisto n.d.)

EU:n tietosuoja-asetuksen määritelmän mukaan henkilötiedot aineistoissa eivät koske vain varsinaisia tutkittavia koskevia tietoja vaan niihin voi sisältyä tunnistetietoja tutkittavien lähipiiristä tai muista kolmansista henkilöistä. Myös heitä tunnistettavasti käsittelevät tiedot ovat aina henkilötietoja. Esimerkiksi haastatteluaineistoa kerätessä tutkittavat voivat kertoa henkilötiedoiksi luokiteltavia asioita, esimerkiksi terveystietoja läheisistään. Lisäksi on myös erityisiä henkilötietoryhmiä, kuten ammattiliittoon kuuluminen, henkilön alkuperä, seksuaalinen suuntautuminen ja poliittiset mielipiteet, joiden käsittely on kiellettyä ilman lainsäädännöstä löytyvää perustetta. (Kokko & Nykyri 2019; EU:n tietosuoja-asetus, artikla 9.)

Tietosuojailmoituksen teossa opinnäytetyön tekijän tulee hyödyntää oman korkeakoulun tietosuojaohjeistuksia, työkaluja ja valmiita tietosuojailmoituspohjia. Linkki tehtyyn tietosuojailmoitukseen tai koko tietosuojailmoitusdokumentti liitetään esimerkiksi opinnäytetyön tiedotteeseen tai saatekirjeeseen. Tällöin osallistujan on mahdollista tutustua ilmoitukseen ennen suostumuksen allekirjoittamista.

Henkilötietoja sisältävän aineiston käsittelyyn kuuluu sekä pseudonymisointi että anonymisointi. Pseudonymisointi tarkoittaa henkilötietojen käsittelyä siten, henkilötietoja ei voida yhdistää tiettyyn henkilöön ilman lisätietoja. Nämä lisätiedot säilytetään erillään varsinaisesta aineistosta. Henkilötietojen koodaaminen on eräs esimerkki pseudonymisoinnista, sillä koodattuja tietoja ei voida enää yhdistää tiettyyn henkilöön ilman koodiavainta. Anonymisointi puolestaan tarkoittaa henkilötietojen kä-

sittelyä siten, että henkilöä ei enää voida tunnistaa niistä. Toisin kuin pseudonymisoinnin jälkeen ei anonymisoitua aineistoa voida palauttaa alkuperäiseen muotoon. Opinnäytetyön henkilötietoja sisältävän aineiston anonymisointi tulee suunnitella huolellisesti ottaen huomioon aineiston ominaisuudet, käyttöympäristö ja käytettävyys, sillä ei ole olemassa yhtä valmista kaikkii aineistoihin soveltuvaa menettelytapaa. (Eronen 2019; Tietosuojavaltuutetun toimisto n.d.)

Mikäli opinnäytetyössä kerätään aineistoa (esimerkiksi haastatteluaineisto tai kysely) opinnäytetyöhön kuuluu tutkimusluvan hakeminen. Opinnäytetyön tekijä selvittää tutkimuslupiin liittyvät käytännöt, kuten lupien käsittelyaikataulut ja lupaan vaadittavat dokumentit, luvan myöntäjältä jo opinnäytetyön suunnitelmavaiheessa. Tutkimuslupaprosessi käynnistetään kuitenkin vasta, kun opinnäytetyön ohjaaja on hyväksynyt suunnitelman sekä siihen tarvittavat liitteet. Lähtökohtaisesti tutkimuslupa pitää sisällään kaikki ne dokumentit, joita eettisesti vastuulliseen opinnäytetyöprosessiin liitetään. Näitä ovat aiemmin kuvattujen aineistonhallintasuunnitelman ja tietosuojailmoituksen lisäksi tietoon perustuva suostumuslomake, tiedote tai saatekirje opinnäytetyöstä sekä mahdollinen vaikutusten ja riskien arviointilomake (ks. Kinni & Puurunen, 2021). Tutkimuslupaan voi liittyä myös vaikutusten- ja riskien arviointi: opinnäytetyön toimeksiantajalla tai kohdeorganisaatiolla voi olla omia käytäntöjä esimerkiksi vaikutusten- ja riskien arvioinnista, jotka opiskelijan tulee selvittää ja edetä niiden mukaisesti.

Tutkimusluvan ja siihen liittyvien dokumenttien laatimisessa on tärkeää tunnistaa sanavalintojen merkitys työn toteuttamiseen, aineiston koontiin, analysointiin ja raportointiin (esim. osallistumisen peruminen vs. keskeyttäminen). Yhtä olennaista on luoda dokumenteista yhtenäiset, käyttämällä käsitteitä yhdenmukaisesti kaikissa dokumenteissa. Dokumenttien laatimisella ja sanavalinnoilla on merkitystä osallistuvien henkilötietojen käsittelyyn ja tutkimusaineiston jatkokäytön mahdollisuuksiin.

Mikäli opinnäytetyössä kerätään aineistoa esimerkiksi haastattelu- tai työpajoin, pyydetään opinnäytetyöhön osallistuvalta aina tietoon perustuva suostumus osallistujan eettisten oikeuksien varmistamiseksi (Kuula-Luumi 2021). Tietoon perustuva suostumus tarkoittaa, että osallistujalle annetaan ennen suostumusta riittävästi tietoa opinnäytetyöstä sekä pyydetään lupa hyödyntää kerättyä materiaalia opinnäytetyössä. Tietoon perustuvaan suostumukseen on olemassa erilaisia mallipohjia (esim. Eettiset toimikunnat).

Suostumuksen yhteydessä oleva tiedote tai saatekirje sisältää osallistujan kannalta olennaisimman tiedon tutkimuksen tarkoituksesta, aineistonkeruusta ja sen ajankohdasta, tutkimuseettisistä periaatteista sekä linkin tietosuojailmoitukseen, mikäli opinnäytetyössä käsitellään henkilötietoja. Tutkimuseettisiin periaatteisiin liittyen tuodaan esille osallistumisen vapaaehtoisuus ja osallistujan oikeudet, kuten osallistumisen keskeyttäminen tai peruminen. Opinnäytetyön tekijän on oltava tietoinen, että osallistujalla on mahdollisuus keskeyttää tai peruuttaa osallistumisensa missä tahansa vaiheessa prosessia. Samoin on tärkeä tietää keskeyttämisen ja peruuttamisen väliset erot ja selvittää ne myös osallistujille. Opinnäytetyöstä vetäytymisen on oltava osallistujalle yhtä helppoa kuin suostumuksen antamisen. (Kuula-Luumi 2021.)

Opinnäytetyöhön osallistuvan tietoon perustuva suostumus pyydetään ennen haastattelun, työpajan tai muun vastaavan alkua kirjallisesti tai suullisesti. Kyselyaineiston kohdalla suostumus pyydetään tavallisimmin kyselylomakkeen etusivulla, jossa kerrotaan, että vastaamalla kyselyyn osallistuja antaa suostumuksensa vastausten käyttöön. Osallistujalle tulee tarjota mahdollisuus jatkokysymysten esittämiselle ennen suostumuksen antamista. Jos osallistujalle tarjotaan useampia vaihtoehtoja, on jokaiselle vaihtoehdolle oltava oma kohtansa ja kieltäytymisen mahdollisuus (mm. kuvien käyttö, aineiston jatkokäyttö esimerkiksi toisessa opinnäytetyössä).

Ammattikorkeakoulujen opinnäytetyöt (AMK, YAMK) mahdollistavat opiskelijan osallistumisen työelämän kehittämiseen, ja kohdeorganisaation kanssa tehtäviin opinnäytetöihin laaditaan aina yhteistyösopimus. Siinä opinnäytetyön tekijä, ohjaaja ja kohdeorganisaatio kirkastavat toiveet, roolit ja pelisäännöt ennen opinnäytetyön toteuttamista. Sopimuksessa sovitaan tärkeimmistä opinnäytetyön tekemistä ohjaavista periaatteista muun muassa aiheesta, aikataulusta, mahdollisesta henkilö-

tietojen käsittelystä, kustannuksista, opinnäytetyön julkisuudesta, tekijänoikeuksista ja tietosuojaan liittyvistä asioita. (ARENE 2020.) Opinnäytetyön tekijä hyödyntää aina oman korkeakoulunsa sopimuslomaketta.

Opinnäytetyön eettisyyttä ja osallistujan oikeuksia sekä tietosuoja varmistavat dokumentit liittyvät normatiiviseen etiikkaan ja niiden tulee toteutua jokaisessa tutkimuksellisessa ja kehittämistyönä tehtävässä opinnäytetyössä. Tutkimuseettinen arviointi ei pääty tutkimusluvan tai suostumusten saamiseen, vaan sisältyy tiiviisti koko opinnäytetyöprosessiin (TENK 2023; Rutanen & Vehkalahti 2019). Lomakkeiden huolellisen laatimisen ja noudattamisen lisäksi prosessissa täytyy huomioida suhteissa ja hetkissä rakentuvan etiikan näkökulma. Tämä tarkoittaa, että kaikkea prosessin aikana tapahtuvaa ei ole mahdollista ennustaa ja kirjata lomakkeisiin. Yllättävissä tilanteissa tarvitaan herkkyyttä reagoida eettisesti kestäväällä tavalla, mihin hyvän pohjan antaa kokonaisvaltaisesti osallistujan elämää huomioiva ja kunnioittava välittämisen etiikka (Noddings 2013). Esimerkiksi aineiston koonnissa saattaa tulla esille tilanne, joka herättää voimakkaita tunteita, kuten hallitsematonta surua tai vihaa. Näissä tilanteissa, niin kuin aineiston keräämisessä aina, edetään osallistujan hyvinvointi edellä.

Myös laadullisen tutkimuksen luotettavuuden näkökulmasta on tärkeää, että opinnäytetyön tekijä on tietoinen omista lähtökohdistaan haastattelutilanteiden aikana (Elo ym. 2014). Eri asiakasryhmiä ja erityisesti haavoittuvassa asemassa olevia haastateltaessa voidaan kohdata ennalta arvaamattomia hetkiä, jolloin on tärkeää jatkuva tilannekohtainen eettinen arviointi haastattelun etenemisestä. Tällaisia tilanteita voivat olla esimerkiksi muistisairaana haastattelussa nykytilanteen hämärtäminen (Topo 2021) tai osallistujan väsyminen. Omakohtaisista kokemuksista kertominen voi esimerkiksi haastattelutilanteessa aiheuttaa haastateltavalle stressiä (Palonen & Kylmä 2022).

OPINNÄYTETYÖN RAPORTOINTIIN LIITTYVÄT EETTISET LÄHTÖKOHDAT

Opinnäytetyön raportointivaiheeseen liittyy eettisiä lähtökohtia, jotka on hyvä tunnistaa jo opinnäytetyöprosessin alkuvaiheessa ja huomioida opinnäytetyöraporttia kirjoittaessa. Näitä eettisiä lähtökohtia ovat esimerkiksi opinnäytetyön julkisuus, plagiaatintunnistus sekä aineiston hävittäminen.

Ammattikorkeakoulussa laadittava opinnäytetyö on julkinen asiakirja (Suomen perustuslaki 12.2 §; Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 621/1999 1 §). Julkisuus edellyttää asiatekstin kirjoittamista ja ymmärrystä siitä, että kaikki opinnäytetyöhön kirjoitettu on pysyvästi kaikkien luettavissa. Opetusministeriön ohjeen (2/500/2004) mukaan ammattikorkeakoulujen tulee huolehtia siitä, että opinnäytteisiin ei sisällytetä salassa pidettävää aineistoa, ja että opinnäytteet ovat julkisia heti hyväksymisen jälkeen.

Laki määrittelee salassa pidettävät tiedot (Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 621/1999 24 §), jotka sosiaali- ja terveysalan koulutuksiin liittyvissä opinnäytetöissä voivat koskea liike- ja ammattisalaisuuksia tai opinnäytetyön tai tieteellisen tutkimuksen suunnitelmaa tai perusaineistoa. Tämä on otettava huomioon jo opinnäytetyön suunnitteluvaiheessa myös mahdollisen kohdeorganisaation kanssa.

Julkisuus vaikuttaa esimerkiksi siihen, millaisia tuloksia voidaan sisällyttää opinnäytetyöhön, mitkä rajataan sen ulkopuolelle sekä mainitaanko työelämäkumppanin nimi opinnäytetyön raportissa. Jos opinnäytteessä käytettävään lähdeaineistoon sisältyy salassa pidettävää materiaalia, se on sijoitettava tausta-aineistoon, ei varsinaiseen julkaistavaan opinnäytetyöhön. Mahdollinen salassa pidettävä tausta-aineistoksi katsottu liite tai liitteet mainitaan myös opinnäytetyössä kunkin ammattikorkeakoulun ohjeistuksen mukaisesti.

Useissa ammattikorkeakouluissa on kohdeorganisaation kanssa tehtävään opinnäytetyösopimukseen kirjattu mahdollinen tausta-aineisto, jotta tämä tulee huomioitua jo opinnäytetyön suunnitteluvaiheessa. Opinnäytetyön arviointi kohdistuu aina

vain julkiseen osaan. Joissakin ammattikorkeakoulussa on arviointikriteereihin kirjattu, että salassa pidettävä tausta-aineisto voidaan huomioida opinnäytetyön prosessin arvioinnissa.

Julkisuus tarkoittaa opinnäytetyön kohdalla sitä, että opinnäytteen metatietojen (esimerkiksi tekijän nimi, opinnäytetyön nimi, tiivistelmä) on oltava esillä ja opinnäytetyö on suoraan tai pyydettyä saatavilla. Useimmassa ammattikorkeakoulussa opinnäytetyöt tallennetaan Theseus-tietokantaan, jossa opiskelija voi valita tallentaako hän opinnäytetyönsä julkiseen vai käyttörajattuun kokoelmaan. Myös käyttörajattu kokoelma on julkinen, ja tässä kokoelmassa olevista töistä näkyvät metatiedot ja koko opinnäytetyö on saatavilla ammattikorkeakoulun kirjastosta.

Toinen keskeinen raportointivaiheeseen sekä asiatekstin kirjoittamiseen liittyvä eettinen lähtökohta on plagioinnin välttäminen. Opinnäytetyössä plagiointi voi olla jonkun toisen työn esittämistä kokonaisuudessaan tai osittain omanaan. Plagiointia voi esiintyä koko opinnäytetyössä tai vain sen osissa. Plagiointia on sekä suora että mukaillen tehty kopiointi, esimerkiksi sanajärjestyksen muuttaminen opinnäytetyön raporttia kirjoittaessa (Ruotsalainen & Kajula 2019). Se voi olla tahallista tai tahatonta ja voi liittyä opiskelijan tietojen tai taitojen puutteeseen (Lynch ym. 2017).

Ammattikorkeakouluissa on useita tapoja, joilla plagiointia pyritään välttämään. Plagioinnin tunnistamiseen voidaan vaikuttaa käyttämällä plagiointitunnistusohjelmistoja, mutta ensisijaisesti lisäämällä opiskelijan tietoisuutta ja osaamista asiatekstin kirjoittamisessa ja lähdeviitustekniikassa sekä kirjoittamiseen liittyvillä harjoituksilla. Opettelemalla oikeaoppiset lähdeviitustekniikat, voidaan osaltaan välttyä tahattomalta plagioinnilta.

Ammattikorkeakouluissa on käytössä esimerkiksi viestinnän opettajien järjestämiä työpajoja tai ohjeistuksia lähdeviitteiden merkitsemiseen. Lähtökohtaisesti plagiointitunnistus on liitetty osaksi opinnäytetyön viimeistelyvaihetta, ja se tehdään ennen opinnäytetyön julkaisemista. Opinnäytetyöntekijän on mahdollista hyödyntää plagiointitunnistusta jo suunnitelmavaiheessa varmistamaan omaa tapaa kirjoittaa tai viitustapaa suhteessa käytettyihin lähteisiin. Ohjaaja ei voi viedä opiskelijan opinnäytetyötä plagiointitunnistusohjelmaan vaan sen tekee aina opiskelija itse. Plagiointi tulkitaan opintovilpiksi ja hyvän tieteellisen käytännön loukkaukseksi. Jokaisella korkeakoululla on omat toimintatapansa opinnäytetyössä havaitun vilpin käsittelemiseksi.

Opinnäytetyön julkaisuvaiheessa on hyvä palata aineistohallintasuunnitelmaan, ja tarkistaa sinne kirjattu tieto aineiston säilytysajasta. Vastuu aineiston hävittämisestä on opiskelijalla, ja on tärkeää toimia aineistohallintasuunnitelman mukaisesti. Usein aineistohallintasuunnitelmaan on kirjattu tieto aineiston hävittämisestä opinnäytetyön arvioinnin jälkeen. Tällöin paperinen aineisto hävitetään esimerkiksi silppurilla tai polttamalla ja USB-tikulla oleva aineisto hävitetään tuhoamalla tikku. Sähköisen aineiston osalta pelkkä tiedoston poistaminen tai siirtäminen roskakoriin ei riitä vaan hävittämisen tulee tapahtua esimerkiksi päällekirjoittamalla. Esimerkiksi tietosuoja.fi-sivustolta löytyy lisätietoa aineiston käsittelystä tutkimuksen päätyttyä, ja tässä tapauksessa niitä voidaan soveltaa myös opinnäytetyöhön (www.tietosuoja.fi).

OPINNÄYTETYÖN EETTINEN OHJAUS JA ARVIOINTI

Tämän alaluvun tarkoitus on rohkaista eettiseen ja avoimeen keskusteluun opinnäytetyöprosessissa. Opinnäytetyöprosessi on harvoin suoraviivainen polku, vaan sen eri vaiheisiin voi sisältyä neuvottelua, valintoja ja perusteltuja päätöksiä. Nämä kohdat ovat tärkeä osa asiantuntijuuden kasvua ja ammatillista kehittymistä, sillä usein niissä kohdissa tunnistaa oman oppimisen ja kehittymisen. Lähtökohtana on, että jokaiselle opiskelijalle mahdollistetaan ohjaussuhteessa turvallinen pohja rakentaa opinnäytetyöprosessia eettisesti vastuullisena toimijana.

Toisinaan haastaviksi koetuissa tilanteissa voi olla kyse myös opinnäytetyön ulkopuolella olevista tekijöistä. Esimerkiksi opiskelijan henkilökohtaiset kuormittavat tapahtumat tai tekijät voivat keskeyttää opinnäytetyön edistymisen. Työelämäkump-

panin taholla voi tapahtua ennakoimattomia muutoksia, jotka vaativat neuvottelua opinnäytetyön jatkamisen edellytyksistä. Ryhmässä tehtävissä opinnäytetöissä jollakin ryhmän jäsenistä voi tulla eteen yllättävä elämäntilanne, joka vaikuttaa koko ryhmän toimintaan. Vaikka kuvaamamme esimerkit ovat haasteelliseksi koettuja tilanteita, niin kaikkiin tilanteisiin on aina löydettävissä eettisesti kestävä ratkaisu opiskelijaa kuunnellen ja tukien.

Onnistunut ohjaus on vuorovaikutusta, jossa opiskelijaa innostetaan ja kannustetaan sekä luodaan turvallinen oppimisen ilmapiiri (Ådel ym. 2023). Tämä on ohjaajan vastuulla. Turvallisen ilmapiirin varaan rakentuu vastavuoroinen luottamussuhde, joka toteutuu, kun ohjaussuhteen keskiössä on opiskelijan kuunteleminen, kuulluksi tuleminen ja opiskelijan sitoutuminen. Näin mahdollistuu ARENE:n (2020) eettisissä ohjeissa esille tuotu tavoite opinnäytetyöprosessista asiantuntijuutta, ammatillista osaamista ja työelämätaitoja kehittävänä oppimisprosessina.

ARENE:n (2020) eettiset ohjeet sisältävät myös opiskelijan ja ohjaajan eettiset muistilistat. Näihin muistilistoihin on molempien osapuolien hyvä perehtyä. Vaikka opiskelijat ovat itse vastuussa opinnäytetyöprosessin edistämisestä ja ovat keskeisiä toimijoita (ARENE 2020; Henricson ym. 2018; Karlsholm ym. 2024), niin opiskelijaa ei jätetä yksin myöskään niissä tilanteissa, joissa häneltä edellytetään itsenäistä otetta. Opinnäytetyö on opiskelijan itsenäinen oppimistehtävä, jossa opettajan rooliin kuuluu opiskelijan toimijuuden vahvistaminen tarjoamalla ohjausta. Ohjaava opettaja on myös itse roolimalli opiskelijalle (Karlsholm ym. 2024).

Ohjaustilanteiden eettisyys lähtee siitä, että molemmat sekä ohjaaja että opiskelija ovat valmistautuneet tapaamisiin huolellisesti (Henricson ym. 2018). Eettisestä näkökulmasta olennaista on, että ohjaaja ei tee valintoja opiskelijan puolesta vaan tarjoaa ohjausta ja tukea päätösten tekemiseen. Esimerkiksi opinnäytetyön raportointivaiheessa kirjallisilla kommentteilla autetaan opiskelijaa kirjoittamisessa, mutta ei kirjoiteta tekstiä puolesta. Esittämällä kysymyksiä työhön liittyen, eli kysymällä ohjeistaminen, koetaan usein mielekkäämmäksi kuin tekstin muokkaaminen tai korjaaminen suoraan opiskelijan tuottamaan tekstiin. Opiskelijan vastuulla on hyödyntää saamaansa palautetta, ja tehdä päätöksiä valinnat perustellen.

Ohjaustilanteisiin ja arviointiin liittyvä eettinen huomio on myös se, että opinnäytetyölle asetettava arvosanatavoite on aina opiskelijalähtöinen. Haastavia tilanteita ovat opiskelijalle ja ohjaajalle erityisesti sellaiset tilanteet, joissa asetettu arvosanatavoite on liian korkea. Opiskelijalla voi myös olla tavoitteena ainoastaan saada opinnäytetyö hyväksytyllä tasolla suoritetuksi. Ohjaaja pyrkii omalla toiminnallaan kannustamaan ja huomioimaan, että opiskelijalle syntyy oikea mielikuva opinnäytetyön mahdollisesta tulevasta arvosanasta. Esimerkiksi liian myönteinen mielikuva saattaa tuottaa pettymyksen arviointivaiheessa tai kielteinen asettaa riman opiskelijan voimavaroihin ja taitoihin nähden liian matalalle. Arvosanatavoitteesta ja sen realiteetista suhteessa opiskelijan käytettävissä oleviin resursseihin ja voimavaroihin on hyvä keskustella heti opinnäytetyön suunnitteluvaiheessa ja tarkistella tavoitetta yhdessä koko prosessin ajan. Näin ohjaaja voi suhteuttaa kommenttejaan ja ohjaustaan aina opiskelijan itsensä asettamaan tavoitteeseen. Rakentavan palautteen avulla opiskelijan on opinnäytetyön edetessä mahdollista asettaa realistinen arvosanatavoite.

Opinnäytetyön eettisiin periaatteisiin kuuluu se, että kaikilla opinnäytetyöprosessiin osallistuvilla (ohjaaja, opiskelija, työelämäkumppani ja mahdolliset yhteistyötahot) on tiedossa yhdessä sovitut vastuut, toimintatavat ja viestintäkanavat. Ohjauskeskustelut ja sovitut asiat on hyvä dokumentoida koko opinnäytetyöprosessin ajalta. Ohjauksessa ja opinnäytetyöprosessin suunnittelussa huomioidaan lisäksi opettajalla käytössä olevat ohjausresurssit.

Parin kanssa tai ryhmässä toteutettavan opinnäytetyön eettisesti toteutuvassa ohjauksessa ohjaajan tehtävänä on tukea opiskelijoita keskustelussa eteenpäin. Ryhmää ohjattaessa kohdellaan kaikkia ryhmän jäseniä tasapuolisesti eikä ohjaaja esimerkiksi ota kantaa tai arvota esille tuotuja näkemyksiä toisen edelle, vaan luo tilaa ryhmän omille ratkaisuille. Pari- ja ryhmätöinä tehtävien opinnäytetöiden kohdalla korostuu aloituskeskustelun merkitys ja siinä sovittavat työkohtaiset toimintatavat ja niihin sitoutuminen. Yleisten ohjeiden lisäksi ryhmän jäsenten on esimerkiksi sovittava avoimesti yhteisistä työkohtaisista työskentelytavoista ja -aikatauluista sekä työn arvosanatavoitteista.

Toisinaan opinnäytetyön ohjaamisessa on mukana useampia opettajia, mikä mahdollistaa monipuolisemman palautteen saamista. Ohjaavien opettajien tehtävänä on tuoda esille erilaisia näkökulmia kollegiaalisella ja arvostavalla tavalla. Tavoitteena on sovittaa erilaiset näkökulmat toisiinsa opiskelijoiden työtä edistävällä tavalla ja antaa tilaa opiskelijalle valintoihin ja päätöksen tekoon. Opiskelijan kanssa on hyvä keskustella siitä, mitä palautteet tarkoittavat ja nostaa rakentavasti esiin keskeisiä näkökulmia ja kehittämisehdotuksia. Opiskelijalta varmistetaan, että hän on saanut riittävästi ohjausta ja tukea opinnäytetyöprosessin etenemiseksi.

Opinnäytetyön ohjauksessa on keskeisenä tavoitteena ohjauksen tasalaatuisuus. Menetelmällisen ja sisällöllisen ohjauksen lisäksi tunnistetaan, että valintojen ja ratkaisujen tekeminen on keskeinen osa oppimisprosessia. Ohjaajan kannalta tämä tarkoittaa tasapainoilua vastuun ja itsenäisen roolin välillä. Kuten tässä luvussa olemme tuoneet esille, ohjaaja on roolimalli, myös eettisissä valinnoissa. Oman oppimisen reflektointi eettisten valintojen osalta tukee myös ammatillista kehittymistä ja keskeisiä työelämätaitoja sisällöllisen osaamisen rinnalla.

LÄHTEET

ARENE 2020. Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset. www.arena.fi/wp-content/uploads/Raportit/2020/AMMATTIKORKEAKOULUJEN%20OPINNÄYTETÖIDEN%20EETTISET%20SUOSITUKSET%202020.pdf?t=1578480382 Viitattu 24.4.2024.

Elo, S. Kääriäinen, M. Kanste, O. Pölkki, T. Utriainen, K. & Kyngäs, H. 2014. Qualitative content analysis: a focus on trustworthiness. *Sage Open* 4(1), 1–10.

Eronen, H. 2019. Käsitteletkö kuitenkin henkilötietoja? Vastuullinen tiede. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=celex%3A32016R0679> Viitattu 24.4.2024.

EU:n yleinen tietosuoja-asetus, 2016/679. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=celex%3A32016R0679> 24.4.2024.

Fahie, D. 2014. Doing sensitive research sensitively: ethical and methodological issues in researching workplace bullying. *International Journal of Qualitative Methods* 13(1), 19–36.

Heikkilä, L. Kuokkanen, R. Lehtola, V.P. Magga, P. Magga, S-M. Näkkäläjärvi, J. Valkonen, S. Virtanen, P. & Kristiina P. 2024. Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:oulu-202405294076> Viitattu 8.10.2024

Henricson, M. Fridlund, B. Mårtensson, J. Hedberg, B. 2018. The validation of the Supervision of Thesis Questionnaire (STQ). *Nurse Education Today* 65, 11–16.

Karlsholm, G. André, B. & Grønning, K. 2024. Supervising Undergraduate Nursing Students on Their Bachelor's Thesis. A Qualitative Study. *SAGE Open Nursing* 10, 1–10.

Kokko, M. & Nykyri, S. 2019. Arkaluonteisten tietojen käsittely tutkimuksessa edellyttää huolellista aineistonhallintasuunnitelmaa. *Vastuullinen tiede*. <https://vastuullinentiede.fi/fi/tutkimuksen-suunnittelu/arkaluonteisten-tietojen-kasittely-tutkimuksessa-edellyttaa-huolellista> Viitattu 24.4.2024.

Kuula-Luumi, A. 2021. Tutkimuslupa, suostumus, informointi ja tietosuojat. Teoksessa Vuori, J. (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/> Viitattu 15.03.2024.

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 621/1999. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1999/19990621#Piddm46263583535280>

Lynch J., Everett, B., Ramjan, L.M., Callins, R., Glew, P. & Salamonsen, Y. 2017. Plagiarism in nursing education: an integrative review. *Journal of Clinical Nursing* 26(19-20), 2845-2864. <https://doi.org/10.1111/jocn.13629>

Noddings, N. 2013. *Caring: a relational approach to ethics & moral education*. University of California Press.

Palonen, M. & Kylmä, J. 2022. Avoin haastattelu ja teemahaastattelu aineistonkeruumenetelminä laadullisessa hoitotieteellisessä tutkimuksessa. *Hoitotiede*, 34(4), 281–294. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202301301875>

Raymond, M.L. ed. 1993. *Research on sensitive topics*. Sage Publications Ltd.

Ruotsalainen, H. & Kajula, O. 2019. Plagioinko? – Pohdintaa plagioinnin muodoista ja sen estämisestä ammattikorkeakoulujen julkaisu-toiminnassa. *ePooki*. Oulun ammattikorkeakoulun tutkimus- ja kehitystyön julkaisu 79. <http://urn.fi/urn:nbn:fife201911214345> Viitattu 15.3.2024

Rutanen, N. & Vehkalahti, K. 2019. Johdanto: Lasten ja nuorten tutkimuseetiikan muuttuvat kentät. Teoksessa Rutanen, N. & Vehkalahti K. (toim.) *Tutkimuseettisestä sääntelystä elettyyn kohtaamiseen. Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka II*. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura 218.

Silverman, D. 2017. *Doing qualitative research*. Sage Publications Ltd.

TENK 2019. Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisu 3/2019. Helsinki: TENK.

TENK 2023. Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan HTK-ohje 2023. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisu 2/2023. Helsinki: TENK.

Tietosuojalaki 1050/2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20181050>

Tietosuojavaikuttetun toimisto. Pseudonymisoidut ja anonymisoidut tiedot. <https://tietosuoja.fi/pseudonymisointi-anonymisointi> Viitattu 24.4.2024.

Tietosuojavaikuttetun toimisto. Henkilötietojen käsittely. <https://tietosuoja.fi/henkilotietojen-kasittely> Viitattu 24.4.2024.

Topo, P. 2021. Etiikka iäkkäiden ja muistisairautta sairastavien henkilöiden tutkimuksessa. *Vastuullinen tiede*. <https://vastuullinentiede.fi/fi/etiikka-iakkaiden-ja-muistisairautta-sairastavien-henkiloiden-tutkimuksessa> Viitattu 24.4.2024.

Ädel, A. Skogs, J. Lindgren, C. & Stridfeldt, M. 2023. The supervisor and student in Bachelor thesis supervision: A broad repertoire of sometimes conflicting roles. *European Journal of Higher Education*, 1–21. <https://doi.org/10.1080/21568235>.